

УДК 349.4

О.М. ШУМІЛО, канд. юрид. наук, доц.,
Науково-методичний центр навчальних закладів
МВС України

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ У НОВІТНЬОМУ ПЕРІОДІ ІСТОРІЇ

Ключові слова: конституційне право, громадяни, земельна ділянка

Актуальність даної теми зумовлена постійно зростаючою зацікавленістю громадян щодо встановлення режиму приватної власності на землю, з метою реалізації їх конституційних прав на земельну ділянку. Новітній етап розвитку конституційного та земельного законодавства в Україні характеризується, з одного боку, прийняттям нової Конституції України, а з другого – усвідомленням необхідності поглиблення процесів демократизації земельного законодавства задля відповідності його конституційним засадам. Незважаючи на труднощі взаємодії двох галузей права та законодавства, право громадян на земельну ділянку має розвиватися і надалі в межах, що обумовлено соціально-економічними особливостями та традиціями України. Розвиток суспільства та пов'язана з ним постійна динаміка законодавства потребують необхідності подальших досліджень правових інститутів, у тому числі і права землекористування, яке має місце в багатьох галузях права. Виходячи з цього видається актуальним та своєчасним вивчення питань, що пов'язані з реалізацією права громадян на земельну ділянку.

Значеним вище питанням присвячено чимало праць вітчизняних вчених, зокрема таких, як Ю.О. Вовка, А.П. Гетьмана, М.В. Шульги, В.І. Андрейцева, П.Ф. Кулинич, Н.Р. Малишевої, В.Л. Мунтяна, В.В. Носика, О.О. Погрібно, В.І. Семчика, Ю.С. Шем-

шученка та ін.

Незважаючи на велику кількість наукових праць і досліджень з обраної тематики, доводиться констатувати, що майже відсутні праці щодо періодизації земельних правовідносин і їх взаємозв'язку із конституційними нормами. Тому існує ціла низка актуальних проблем у сфері землекористування у сучасному періоді історії, яка потребує подальшого дослідження та вирішення.

Метою статті є необхідність розглянути на сучасному етапі історії правовий інститут землекористування в Україні, що врегульований конституційним та земельною галуззю права. Її новизна полягає в рекомендаціях щодо затвердження інституту права приватної власності громадян на земельну ділянку.

Конституція (Основний Закон) України, яка була прийнята Верховною Радою Української РСР 20.04.1978 року [1] та втратила свою чинність згідно із Законом України від 28.06.1996 року [2], несла на собі відбитки соціалістичного правопорядку.

Соціалістична форма власності виступала як основна і дорівнювала державній власності, що було спільним надбанням усього радянського народу. У виключній власності держави знаходилась земля, її надра, води та ліси. Земля, яку займали колгоспи, закріплювалась за ними в безплатне і безстрокове користування. І хоча держава сприяла розвитку колгоспно-кооперативної власності та її зближенню з державною, у кооперативну власність земля не надавалась. Колгоспи, як і інші землекористувачі, повинні були ефективно використовувати землю, бережно ставитися до неї, підвищувати її родючість.

Громадяни мали право на особисту власність і право її спадкоємства, яке охоронялося державою. У користуванні громадян могли бути ділянки землі, які надавалися в установленому законом порядку для ведення підсобного господарства (включаючи тримання худоби і птиці), садівництва та городництва,

а також для індивідуального житлового будівництва. Вони були зобов'язані раціонально використовувати надані їм земельні ділянки. Держава і колгоспи сприяли громадянам у веденні підсобного господарства.

Таким чином, Конституція 1978 року прямо вказувала на наступні види земельних ділянок, що могли бути на праві особистої власності:

- для ведення підсобного господарства (включаючи тримання худоби і птиці);
- садівництва та городництва;
- для індивідуального житлового будівництва;
- окремо розглядалося право на створення колгоспного двору або одноосібного господарства.

Майно (земельна ділянка), що було в особистій власності або в користуванні громадян, не повинно було служити для одержання нетрудових доходів, використовуватися на шкоду інтересам суспільства. Отже, згідно ст.169 Земельного кодексу Української РСР [3], порушення права державної власності на землю вважалася - купівля-продаж, застава, заповіт, дарування, оренда, самовільний обмін земельними ділянками та інші угоди, які в прямій або прихованій формі порушували це право. Службові особи та громадяни, винні в здійсненні таких угод, притягувалися до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Розміри земельних ділянок, що надавалися громадянам, конкретизувалися у Земельному кодексі [3] того часу, залежно від виду населеного пункту, де надавалася земельна ділянка.

У містах, де допускалося індивідуальне житлове будівництво, відповідними державними органами громадянам для цієї мети могли надаватися земельні ділянки в розмірах від 0,03 до 0,06 гектара, з урахуванням місцевих умов, незалежно від кількості членів сім'ї. В селищах міського типу земельні діля-

нки для індивідуального житлового будівництва громадян надавалися в розмірах від 0,07 до 0,12 гектара з урахуванням місцевих умов. В сільській місцевості існував диференційний підхід, в залежності від того, де і ким працює особа, які має пільги. Тому всі громадяни, які проживали у сільській місцевості, але не працювали у сільському господарстві, могли отримати не більше 0,15 гектара.

Вказані земельні ділянки громадянин отримував безкоштовно, але не міг отримати дві або більше земельних ділянок, приєднати та об'єднати їх, чи іншим чином вийти за межі вказаного у Земельному кодексі розміру.

Декларація про державний суверенітет України [4] забезпечила захист усіх форм власності. Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходилися в межах території Української РСР, були власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовувалися з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян. Тому вже Земельний кодекс України 1990 року [5] передбачив право приватної власності громадян на землю. Таким чином, громадяни України мали право на одержання у власність земельних ділянок для:

- ведення селянського (фермерського) господарства;
- ведення особистого підсобного господарства;
- будівництва та обслуговування жилого будинку і господарських будівель (присадибна ділянка);
- садівництва;
- дачного і гаражного будівництва.

Отже, збільшується кількість видів земельних ділянок, що надаються громадянам не тільки на праві постійного користування, але й приватної власності.

Для порівняння розглянемо розміри земельної ділянки, що надавалися для будівництва та обслуговування жилого будинку і гос-

подарських будівель (присадибна ділянка). Відповідно до ч.2 ст.67 Земельному кодексу, розмір таких ділянок повинен був бути не більше: у сільських населених пунктах - 0,25 гектара, селищах міського типу - 0,15 гектара, а для членів колективних сільськогосподарських підприємств і працівників радгоспів - не більше 0,25 гектара, у містах - 0,1 гектара. Тому можна констатувати суттєве збільшення розмірів земельних ділянок, що почали надаватися громадянам, у тому числі й на праві приватної власності.

У населених пунктах громадяни від тепер можуть отримувати земельні ділянки: для будівництва індивідуальних гаражів площею не більше 0,01 гектара та для індивідуального дачного будівництва, що не повинна перевищувати 0,1 гектара.

Акт проголошення незалежності України [6] оголосив про створення самостійної української держави. Тому надалі земельні правовідносини Україна розвивала самостійно, не «озираючись» на Основи земельного законодавства Союзу РСР. Тому і Законом України від 13.03.1992 року Земельний кодекс України було викладено у новій редакції [7].

Конституційним Договором між Верховною Радою України та Президентом України [8] було підтверджено, що виключно законами визначаються засади правового регулювання природо- і землекористування.

Наступним конституційним актом новітнього періоду історії стала чинна Конституція України [9]. Згідно її положень, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, стали об'єктами права власності Українського народу. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

На відміну від попередньої Конституції

[1], чинний Основний Закон [9] безпосередньо не передбачає види земельних ділянок, що можуть знаходитись у власності громадян, а кореспондує до спеціального земельного законодавства.

Чинний Земельний кодекс України [10] закріпив за громадянами можливість мати у власності наступні земельні ділянки із земель сільськогосподарського призначення: - для ведення особистого селянського господарства, садівництва, ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Земельний кодекс України залишив без змін норми безоплатної передачі земельних ділянок громадянам із земель державної або комунальної власності із земель житлової та громадської забудови.

Громадяни України можуть набувати право власності на земельні ділянки на підставі:

- а) придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами;
- б) безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності;
- в) приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування;
- г) прийняття спадщини;
- г) виділення в натурі (на місцевості) належної їм земельної частки (паю).

Сучасний юридичний інструментарій надає можливості захисту конституційних прав громадян шляхом звернення до Конституційного Суду України у формі конституційного подання. Згідно ст.39 Закону України «Про Конституційний Суд України» [11], конституційне подання - це письмове клопотання до Конституційного Суду України про визнання правового акта (його окремих положень) неконституційним, про визначення конституційності міжнародного договору або про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

Підставою для розгляду такої справи у Конституційному Суді України стала наяв-

ність спору щодо конституційності положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідних положень» Земельного кодексу України [10].

Вказана вище ст.92 передбачає, на відміну від попередніх нормативних положень, що право постійного користування земельною ділянкою із земель державної та комунальної власності можуть набувати лише:

а) підприємства, установи та організації, що належать до державної та комунальної власності;

б) громадські організації інвалідів України, їх підприємства (об'єднання), установи та організації.

Таким чином, громадяни більше не можуть мати земельні ділянки на праві постійного користування, а лише на праві приватної власності чи за договором оренди.

Пункт 6 розділу X «Перехідні положення» зобов'язав громадян, які мають у постійному користуванні земельні ділянки, але за Земельним кодексом України [10] не можуть мати їх на такому праві, повинні були до 01.01.2008 року переоформити у встановленому порядку право власності або право оренди на них.

Розглянувши цю колізію, Конституційний Суд України вирішив [12] визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України щодо зобов'язання переоформити право постійного користування земельною ділянкою на право власності або право оренди без відповідного законодавчого, організаційного та фінансового забезпечення. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточною і не може бути оскаржене.

Проаналізувавши конституційні акти новітнього періоду історії нашої держави, можна дійти висновку щодо розширення прав громадян на земельну ділянку, шляхом можливості отримання її на праві приватної власності,

в тому числі оренди, здійснення щодо неї цивільно-правових угод. А також, створення нових, дієвих форм захисту конституційних прав громадянами на земельну ділянку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція (Основний Закон) України від 20.04.1978 р.
2. Закон України «Про прийняття Конституції України і введення її в дію» : від 28.06.1996 р., № 254/96-ВР // ВВР України. - 1996. - № 30. - Ст. 142.
3. Земельний кодекс Української РСР : від 08.07.1970 р.
4. Декларація про державний суверенітет України : від 16.07.1990 р., № 55-ХІІ // ВВР УРСР. - 1990. - № 31. - Ст. 429.
5. Земельний кодекс України : від 18.12.1990 р., № 561-ХІІ // ВВР УРСР. - 1991. - № 10. - Ст. 98.
6. Постанова Верховної Ради УРСР «Про проголошення незалежності України» : від 24.08.1991 р., № 1427-ХІІ // ВВР України. - 1991. - № 38. - Ст. 502.
7. Закон України «Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу Української РСР» : від 13.03.1992 р., № 2196-ХІІ // ВВР України. - 1992. - № 25. - Ст. 354.
8. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України Про основні засади організації функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України [Конституційний Договір] : від 08.06.1995 р., № 1к/95 // ВВР України. - 1995. - № 18. - Ст. 133.
9. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
10. Земельний кодекс України : від 25.10.2001 р., № 2768-ІІІ // ВВР України. - 2002. - № 3-4. - Ст. 27.
11. Закон України «Про Конституційний Суд України» : від 16.10.1996 р., № 422/96-

ВР // ВВР України. - 1996. - № 49. - Ст. 272.

12. Рішення Конституційного Суду України «У справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X

«Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками)» : від 22.09.2005 р., № 5-рп/2005 // Офіційний вісник України. - 2005. - № 39. - Ст. 2490.

Шуміло О. М. Конституційне право громадян на земельну ділянку у новітньому періоді історії / О. М. Шуміло // Форум права. – 2008. - № 3. – С. 551-555 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08somnpi.pdf>

Проаналізовано конституційне право громадян на земельну ділянку у новітньому періоді історії, зокрема досліджено інститут права власності на земельну ділянку у поєднанні конституційних та земельно-правових норм. Розглянута можливість захисту Конституційним Судом України земельних прав громадян.

Шуміло А.М. Конституционное право граждан на земельный участок в новейшем периоде истории

Проанализировано конституционное право граждан на земельный участок в новейшем периоде истории, в частности исследован институт права собственности на земельный участок в объединении конституционных и земельно-правовых норм. Рассмотрена возможность защиты Конституционным Судом Украины земельных прав граждан.

Shumilo A.M. A Constitutional Law of Citizens on the Ground Area in the Newest Period of a History

The constitutional law of citizens on the ground area in the newest period of a history is analyzed; the institute of the property right to the ground area in association constitutional and ground-rules of law in particular is investigated. The opportunity of protection is considered by the Constitutional Court of Ukraine of ground rights of citizens.

Форум права